

החוט המקשר של חטאי הראשית

1. ריה"ל בספר הכוזרי מאמר ראשון, צה

אמר הכוזרי: וכמה אתם מונים היום לבריאת העולם?

אמר החבר: ארבעת אלפים וחמש מאות שנה ופרוטן פורש לנו מימות אדם ושת ואנוש עד נח ואחרי כן עד שם ועבר ומהם עד אברהם ואחרי כן מיצחק ויעקב עד משה ע"ה. אישים אלה היו לפי סדר יחשם הנמשך ללא הפסק **כגרעין הפרי לאדם וכסגולתו** ולכל אחד מהם היו גם בני אחרים שלא היו כי אם כקלפה לגרעין ולא דמו לאבותם עד כדי התחבר הענין האלוהי בהם **ולכן נמנה המנין לפי האלוהיים לבד** כל אלה היו יחידים לא קבוצים עד אשר הוליד יעקב י"ב שבטים שכלם היו ראויים לענין האלוהי ואז נגלתה האלוהות בקבוץ ומאז נמנה המנין לפיהם. (הכוזרי, מאמר ראשון מו – מז) אדם הראשון זכה לסגולה זו, כי היה שלם בכל בלא יוצא מן הכלל, כי מה פגם אפשר למצוא בשלמות יציר אשר יצא מתחת יד אמן גדל חכמה וכל יכול, ונוצר מחומר אשר בחרו אמן זה לשם צורה שרצה בה? [...] ().

והנה אדם הראשון הוליד בני רבים, אך מכולם לא היה ראוי לבוא במקומו כי אם הבל, כי רק זה היה דומה לו, ומשהרגו קין אחיו, מתוך קנאה שנתקנא בו על מעלה זו, ניתן לאדם שת תחת הבל, ושת היה דומה לאדם, ולכן נעשה הוא לסגולת אדם וגרעינו, ואילו שאר הבנים לא היו כי אם כקליפות. וסגולת שת היה אנוש בנו. וכך נמשך הענין עד נח על ידי יחידים שהיו כגרעינים, כולם דומים לאדם הראשון ונקראים 'בני אלהים', ולכולם השלמות בגוף ובמידות, באריכות ימים, בחכמה ובכושר המעשה, ולפי ימי חייהם מונים אנו את השנים מאדם ועד נח ('א', צה). ... וכך היה הדבר גם בדורות אשר מנח עד אברהם [...] כך היה אברהם סגולת עבר ותלמידו [...] וסגולת אברהם מבין בניו היה יצחק, ולכן שלח אברהם את כל בניו האחרים מן הארץ המיוחדת ההיא, ארץ כנען, ואותה ייחד ליצחק. וסגולת יצחק היה יעקב, ולכן הורחק עשיו אחיו מן הארץ ההיא, כי יעקב לבדו נמצא ראוי לה. אולם בני יעקב היו כולם סגולה, כולם יחד ראויים לענין האלוהי, ולכן היה להם המקום ההוא, המיוחד בהתגלות הענין האלוהי, לנחלה. מאותה שעה התחיל הענין האלוהי, שעד הנה לא חל כי אם על יחידים, שוכן בקרב קיבוץ. והאלוהי השגיח על בני יעקב גם בהיותם במצרים, להפירותם ולהרבותם ולגדל את בניהם, כאשר יגדל איש את האילן ששורשו טוב עד הוציאו פרי בשל בדומה לפרי הראשון שממנו ניטע האילן, רצוני לומר, דאג לגדלם עד אשר ידמו לאבותם, אברהם, יצחק ויעקב, וליוסף ואחיו. והפרי הבשל בא במשה, אהרון ומרים ובאנשים כבצלאל וכאהליאב וכראשי המטות, כשבעים הזקנים שנמצאו ראויים לנבואה מתמדת, וכהושע, כלב וחור ורבים זולתם. בעת ההיא נמצאו בני ישראל ראויים להראות האור האלוהי בתוכם ולהתגלות השגת האלוהי עליהם. אמנם היו ביניהם גם חוטאים שנואי אלוהי, אבל אין ספק שגם הם היו סגולה מבחינה ידועה, שהרי מצד שורשם וטבעם היה בהם מן הסגולה ועתידיהם היו להוליד בנים שיהיו סגולה. כך יש להזהר באב החוטא, שכן הוא הנושא את זרע הסגולה אשר בהזדככו תתגלה בבנו או בבן בנו, כמו שאמרנו בנוגע לתרח ולאחרים, שלא דבק בהם עצמם הענין האלוהי אבל עתידיהם היו לפי שורשם להוליד בני סגולה, מה שאין כן בשורש כל מי שיצא מחם ומיפת.

2. בנו יעקב (תרגום לעברית נחמה ליבוביץ)

"ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע: אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלקיך ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו... – הטוב הוא אהבת ה' ושמירת מצוותיו והרע הוא אי ציות לדבריו. האדם הראשון ילמד זאת בקבלו מצווה ראשונה. אם לא ישמע לה ידע מהו הרע אשר בו בחר וידע מה בינו לבין הטוב אשר היה חלקו לו שמע בקול המצוה. העץ הוא אבן בוחן בין טוב לרע בין מותר לאסור, בין חיים למוות. והרי זה בלתי תלוי בתוכנה של המצווה, אדרבה, הרי בזאת ייבחן האדם אם לא יהיה מושפע משיקולים מעשיים בתועלתיותה של המצווה, אם יכוון רצונו רק לשמוע בקול

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: החוט המקשר של חטאי הראשית
שם המרצה: ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

נותן המצווה. והרי המצווה ניתנה לו, שלא יהא אדם חושב שהוא אלו-ה, אלא ידע שאודן ומצווה עליו, ופרי העץ לא היה מזיק ולא היה בו סם מוות, אדרבה, היה טוב למאכל.

3. מדרש אגדה בראשית ד, ב

אבל קין לא נתירא מהקב"ה, והיה קשה עורף ואמר אני אהיה עובד אדמה.

4. הלורד ביירוון, 'קין'

אם לא גם לו, על מה-זה נטע קרוב אליו
יכלו יפה ונחמד ותאנה לעינים?
אך הם רק דבר אחד יענו על כל השאלות:
"הוא חפץ – והוא הן טוב". אך מי לי זאת
יוכיח?

הבאשר הוא כל יכול כי לכן טוב מכל הוא?
ואני על-פי הפרי רק אשפוט – והוא מה מר –
אשר נטל עלי לאכלה על חטא, והוא לא חטאי.

ולזאת יקרא חיים! – עבודה! אך למה אעבוד?
רק עקב לא התחזק אבי על המקום
אשר היה לו בעדן. אך לי ולזאת מה אפוא?
אני אז לא-נולדתי: לא נשאלתי כי אולד,
וגם עלץ לא עלצתי בחלקי כי נולדתי.
מדוע לקול הנחש שמע ולקול האשה?
או למה זה, אם שמע, על-ככה סבל נסבל
ובמה עונו גדול? הן שתול היה העץ –
ולמה אפוא אמר: לא היה העץ גם לו?

5. הלורדן ביירוון, 'קין'

לוציפר

ואתה?

קין

מחשבות לא אדע מה הן בערות בקרב לבי
לשמע שם המנות הגדול והנורא הזה,
שהוא, כפי הנראה, אין עוד ממנו מפלט.
האוכל האבק עמו? בעודי נער נאבקותי
עם כפיר ארי בשדה, בעשותי לי שעשועים,
עד-נמלט מתחת ידי ויברח בעודו שאג.

מה אפוא זה, האמנם – – עוד בקר מלאת
חיים!

הבל! ראה בקשתיה, אל תרבה תהתל עוד בי!
הן אתך בחמה הפיתי, ואולם לא עד להשחית.
אף אמנם גם אתה מדוע היית מתקומם אלי?

רק התלים אפוא עמך; להחרידני אתה אומר:

הן אמנם הפיתי אתך – ואולם רק מכה אחת.
התנווד נא אפוא – התנווד – רק נוד התנווד
אפוא!

כן אמנה – טוב אפוא, טוב! – כי נשמה עוד
באפך!

פחה נא בי אפוא בפיה! הוי אלהים! אלהים!
[...]

קין

המנות עוד טרם נראה.

לוציפר

אבל בא יבא אל-נכון.

קין

אבי יאמר עליו כי הנו דבר נורא,
ואמי תבך אם יזכיר איש את-שמו אליה;
והבל ישא עיניו אל מרומי השמים,
וצלה תוריד ארצה עיניה ומתפללת;
ועדה תביט דומם אלי ולא תדבר.

6. הלורדן ביירוון, המשך 'קין'

קין:

אחי!

הבל:

הוי אלי! אסוף את-עבדך, וסלח למכה אתו
כי לא ידע אשר עשה. – תן, קין – תן לי ידך;
הגד לצלה הדלה – –

קין (אחרי רגע תמהון)

את-ידי! הלא היא אדמה, ועליה – מה?
(דממה ארבה, – מתבונן לאט אל כל סביבו)
איה אנכי? לבדי! איה הבל? איה קין?
היש כי אנכי אתו – – ? הוי אחי, קום, הקיצה!

מה אתה שוכב בזה על-פני ירק האדמה?
ועתה לא עת שנה: – מה ככה ילבינו פניך?

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: החוט המקשר של חטאי הראשית
שם המרצה: ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

וְלִי גַם אֶחָד אֵין! – מִי עָשָׂה לְחֵדֶל-אֶח אֶתִּי?
עוֹד עֵינֵי הַנֶּה פְּקוּחוֹת! וּבָבֹן אֵינְנוּ מֵת!
הַמּוֹת דְּמָה לַשֶּׁנָּה; וְהַשֶּׁנָּה סִגְרַת עֵינֵינוּ.
גַּם שְׁפָתַי הִנֵּה פְּתוּחוֹת; וּבָבֹן גַּם רוּחוֹ יֵשִׁיב;
[...] וְאוֹלָם מִי יֹאמֶר כִּי מֵת! – הַלְדַּמְמָה נִקְרָא
מּוֹת?
לֹא; עוֹד יֵשׁוּב וְיִיקַץ; כִּי עַל-כֵּן אֶנְשָׁמוֹר פֶּה אֶתוֹ?
מִי יֹאמֶר כִּי דְלִים הַחַיִּים עַד-יִכָּבֹד בְּמִהְרָה כָּכָה!

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: החוט המקשר של חטאי הראשית
 שם המרצה: ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

וַיֹּאמֶר לְמַךְ לְנִשְׂיּוֹ עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשִׂי לְמַךְ הָאֲזָנָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הִרְגֹתִי לְפִצְעִי וַיֵּלֶד לְחִבְרָתִי: כִּי שְׁבַעְתִּים יִקְסֶ־קִין וְלַמֶּךְ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה: (בראשית ד, כ"ג – כ"ד)

שירת פאר	שירת וידוי וצער	יחידות השירה
<p><u>מלבי"ם</u>: שמען קולי: ואל תמרו את פי, כי איש אחד ועשה לי פצע והרגתי אותו ובעת ההרג נתן בי חבורה – שהיא קלה מפצע – והרגתי גם את ילדו, ולא היה מי שיקום כנגדי ויבקש דמם מידי, כי אין משפט נגדי בארץ, כי זרועי רמה.</p>	<p><u>רש"י</u>: ד"ה שמען קולי: שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו</p>	<p>עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשִׂי לְמַךְ הָאֲזָנָה אִמְרָתִי</p>
<p><u>רש"י</u>: והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו</p>	<p><u>רס"ג</u>, ספר הגלוי קע"ד (אחת מהאפשרויות): כאשר נפרש "כי איש הרגתי" בהחלט (=בחייב), נאמר: אם ייהרג ההורג את קין, יוקח ממנו נקמה גדולה – אף כי קין בעצמו הרג – ולמך שהרג איש וילד, מכל שכן שייקחו ממנו נקמה בעבורם יותר ויותר, ובייחוד מפני שהילד אין לו חטא כלל.</p>	<p>כִּי אִישׁ הִרְגֹתִי לְפִצְעִי וַיֵּלֶד לְחִבְרָתִי:</p>
<p><u>מלבי"ם</u>: ואם תאמר, שאענש בידי שמים, אז אשיב כי אם קין שהיה הרוצח הראשון, בכל זאת אמר ה' שמי שיהרוג אותו ינקם על אחת שבע, כל שכן למך, שהוא תקיף יותר מקין והוא מושל ממשל רב, מי שיהרגהו ינקם פי שבעים ושבע, כי בניו ועבדיו יקחו נקמתו.</p>	<p><u>רש"י</u>: ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה</p>	<p>כִּי שְׁבַעְתִּים יִקְסֶ־קִין וְלַמֶּךְ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה</p>

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: החוט המקשר של חטאי הראשית
שם המרצה: ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

7. רלב"ג בראשית ד, כ"ג

מה שאמר למך לנשיו, להורות על מיעוט פחדו מעונש ה' ושהוא לא היה משתדל לשוב אל ה' בכל כוחו.

בראשית פרק ד	דברים פרק לב	ישעיהו פרק א
(כב) וְצִלָּה גַם הוּא יִלְדָה אֶת תּוֹבֵל קִין לִטֵּשׁ כָּל חַרְשׁ נַחֲשֵׁת וּבְרָדָל וְאַחוֹת תּוֹבֵל קִין נַעֲמָה:	הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאַדְבָּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי: (ב) יַעֲרֹף כַּמָּטֵר לִקְחֵי תִזְל כִּטְל אִמְרֵתִי כְּשִׁעִירִם עָלַי דָּשָׂא וּכְרִבִיבִים עָלַי עֵשֶׂב:	שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאֲזִינוּ אָרֶץ כִּי ה' דָּבַר בְּנִים גְּדֹלְתֵי וְרֹמְמֵתֵי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי: (ד) הוּי גֹי חַטָּא עִם כְּבֹד עֹון זָרַע מְרַעִים בְּנִים מְשַׁחֲתִים עֲזָבוּ אֶת ה' נֶאֱצוּ אֶת קְדוּשׁ יִשְׂרָאֵל זָרוּ אַחֲרוֹ: (ה) עַל מָה תִּכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל רֹאשׁ לְחֹלִי וְכָל לֵבָב דָּיָא: (ו) מִכֶּפֶר רָגַל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מִתֵּם פָּצַע וְחַטְּבוּרָה וּמִכֶּה טְרִיָּה לֹא זָרוּ וְלֹא חִבְשׁוּ וְלֹא רִפְכָּה בְּשִׁמְן:
(כג) וַיֹּאמֶר לְמֶךְ לְנִשְׂיוֹ עֵדָה וְצִלָּה שִׁמְעוּן קוֹלִי נְשִׂי לְמֶךְ הָאֲזִנָּה אִמְרֵתִי כִּי אִישׁ הִרְגֵתִי לִפְצָעֵי וַיִּלְד לְחַבְרָתִי : (כד) כִּי שִׁבְעֵתִים יִקָּם קִין וְלְמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה:	(ג) כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הַבּוֹ גְּדֹל לֹא־לֵהִינּוּ: (ה) שַׁחַת לוֹ לֹא בְּנִי מוֹמֵם דּוֹר עֵקֶשׁ וּפְתִילֵת: (ו) ה' לֵה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם כָּבֹל וְלֹא חֲכֵם הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ קִנְיָ הוּא עֲשֵׂךְ וַיִּכְנֶנְךָ:	(כו) וַיִּלְשֵׁת גַּם הוּא יִלְד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנוּשׁ אֲז הוֹחֵל לִקְרָא בְּשֵׁם ה' :

8.

וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בְּגֵן לְרוּחַ הַיּוֹם (ג, ח)
וַיֹּאמֶר **אֶת קוֹלָ שִׁמְעֵתִי** בְּגֵן וַאֲיָרָא כִּי עִירָם אֲנִכִּי וְאַחֲבָא: (ג, י)
וְלֹאֲדָם אָמַר **כִּי שִׁמְעֵתָ לְקוֹל אֲשֵׁרְךָ** וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אַרְוָרָה הָאֲדָמָה בְּעֵבְרוֹךָ בְּעֵצָבוֹן תֹּאכַלְנָה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (ג, י"ז)

9.

מגדל בבל	בני האלהים	סיפור גן עדן
וַיֹּאמֶר ה' הֵן עַם אֶחָד וְשָׁפָה אֶחַת לְכָלֶם וְזֶה הַחֲלֹם לַעֲשׂוֹת	וַיֹּאמֶר ה' לֹא יִדּוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשִׁגְם הוּא בְּשָׂר וַיֵּרָאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בָּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשַׁבְתָּ לְבוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם:	וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע
וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כֹּל אֲנָשָׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת:		וְעַתָּה פֹן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחִי לְעֹלָם:
וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיִּחַדְלוּ לְבַנֵּת הָעִיר: עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שִׁפְתַי כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפְיָצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ:	וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:	וַיִּשְׁלַחֵהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לְעַבְדָּ אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם: [...] לְשִׁמֹר אֶת דְּרָךְ עַץ הַחַיִּים:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: החוט המקשר של חטאי הראשית
שם המרצה: ברכי אליצור brachi@herzog.ac.il

10. בראשית ד, כ"ו: וְלָשֶׁת גַּם הוּא יֵלֵד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֶנּוֹשׁ אֲזַ הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה':
בראשית ו, ד: הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ בְּיָמֵים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי כֵן אָנֹשׁ יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם
וַיִּלְדוּ לָהֶם הַמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁמַיִם:
בראשית יא, ד: וַיֹּאמְרוּ הִבָּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל
הָאָרֶץ:
בראשית יב, ח: וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה':

11. חגי סגל, אברהם מתנתק מאמנת ז'נבה, מקור ראשון
... מה היה הנסיון הגדול של אברהם? מדוע זכתה הסכמתו לעקוד את בנו במוניטין של הנסיון הקשה ביותר בתולדות הניסויים על רגשותיהם של בני אנוש? אברהם הרי חי בעידן שבו אינספור אבות אוהבים הקריבו את יוצאי חלציהם לאלהיהם. אלהי נכר אמנם, אלהים פיקטיביים, אבל בכל זאת אלהים מנקודת מבטם של ההורים העוקדים [...]
כשאברהם הזקן מציית לגזירה ללא ערעור והרהור הוא מכריז בכך על נכונותו לציית להכרעות מוסריות נשגבות מבינתו. אילו נדפסו עיתונים בימיו, כותרותיהם הראשיות היו מבשרות למחרת, שהפילוסוף העברי הדגול מבאר-שבע עקד לא רק את בנו אלא בעיקר את המוסר הישן, המתבסס על השכל האנושי ורק עליו. בהניפו את המאכלת מעל יצחק הוא הפקיע מידי עצמו את המונופול על ניסוח כללי האתיקה שבין אדם לחברו, והחליט להתחלק בו עם בוראו. פתאום הבין שמדובר בעניין מסובך מכדי להפקידו בלבדית בידי האנושות.
כתבנו בהר המוריה היה מדווח שהעקידה היתה, בין השאר, אמצעי המחזה דרמטי להנחלת הרעיון שאסור לציית אוטומטית ליצר החמלה. צאצאיו של הגיבור הראשי נרמזו לא לסמוך תמיד על כושר האבחנה שלהם בין טוב לרע, בין אור לחושך, בין רחמנות לאכזריות, אפילו לא על כושר האבחנה של מנסחי אמנות ז'נבה והיועצים המשפטיים לממשלות. כתוצאה מכך אמנם נשללו ממנו לצמיתות תואר יקיר האגודה לזכויות האזרח ופרס נובל לשלום, אך בתמורה הוא זכה לעצרת זכרון מרשימה מדי ראש שנה.